

***Cruïlla i Aïnes*, de Joan Salvador Beltran i Josep Panisello**

INTRODUCCIÓ

Divendres 14 de juny de l'any 2002, al Patronat Obrer de la Sagrada Família, situat al carrer de Mercaders, de Tortosa, es va fer la presentació dels llibres *Cruïlla. Curs de llengua i Aïnes. Exercicis de llengua i claus de correcció*, de Joan Salvador Beltran i Josep Panisello, editats per Alambor.

FIGURA 1. Taula presidencial corresponent a la presentació dels llibres *Cruïlla i Aïnes*.

FONT: *Informatiu Jesusenc*.

A la taula presidencial hi havia el director general de Política Lingüística, un representant de la Diputació de Tarragona, el delegat de Cultura a les Terres de l'Ebre, Miquel Àngel Pradilla —com a professor de la Universitat Rovira i Virgili (URV) i director de la col·lecció «Llengua i País» d'Edicions Alambor— i els autors, és clar.

FIGURA 2. Públic assistent a la presentació dels llibres *Cruïlla* i *Aines*.

FONT: *Informatiu Jesusenc*.

A primera fila, hi havia, entre d'altres, el delegat del Govern de les Terres de l'Ebre, el vicari general, un senador i exalcalde de Tortosa, l'alcalde de Jesús i —segons la premsa— un representant de la Diputació de Castelló.

A l'acte hi van assistir unes dues-centes cinquanta persones. Alguns dels que hi vam ser no vam ni poder saludar els autors, de tan sol·licitats que estaven atenent la premsa o signant exemplars.

He enumerat totes aquestes personalitats per fer patent que l'acte va ser tot un esdeveniment. No hi faltava ningú, que se sol dir. Els llibres de Joan Salvador Beltran i Josep Panisello, efectivament, havien creat molta expectació i la premsa se'n va fer un ampli ressò.

No endebades, s'ho mereixien: els autors van estar treballant sis anys en els llibres. Des que van iniciar el projecte l'any 1995, aprofitant que havien arribat a l'edat de jubilar-se, van dedicar cinc anys a escriure'ls i un a corregir-los.

Tot i que els llibres són el resultat d'un treball en equip, l'ordre amb què signen els dos volums (primer Joan Salvador Beltran i després Josep Panisello en el

volum titulat *Cruïlla* i a l'inrevés en el volum *Aïnes*) deixa entendre el pes que va tindre cada autor en cada volum. El mateix Miquel Àngel Pradilla, en el pròleg de *Cruïlla* ho indica així:

Joan Beltran i Josep Panisello amb aquest treball posen un brillant corol·lari a una llarga i intensa dedicació a l'estudi i promoció de la llengua catalana. El primer reprèn amb força la proposta que ja s'insinuava el 1986 a *L'estàndard occidental. Una proposta sobre l'estàndard català a les terres del darrer tram de l'Ebre*. I el segon aporta un gran pòsit de coneixements lingüístics i didàctics acumulats en una prolongada activitat docent. (Beltran i Panisello, 2002, p. 22)

Com expliquen els mateixos autors a la introducció de *Cruïlla*, poc després d'haver-se jubilat, «van parlar de posar en comú els apunts de llengua que havien aplegat en el decurs de la seua vida dedicada a l'ensenyament del nostre idioma» (Beltran i Panisello, 2002, p. 18).

Una mostra d'aquesta tasca primerenca de Joan Salvador Beltran són els exemplars ciclostilats dels *Apunts de fonètica catalana, referits especialment als parlars occidentals* i les *Anotacions sobre l'estàndard occidental*, que va repartir l'any 1982 entre el seu alumnat dels cursos de reciclatge de català. D'aquest any és també l'estudi inèdit *El subdialecte tortosí. Una parla de transició*, bastit amb informació aportada per aquest alumnat.

OBJECTIUS

En paraules dels mateixos autors, l'objectiu inicial del llibre *Cruïlla* era:

[...] mostrar les possibilitats que ofereix el model normatiu per a adaptar-se al territori dialectal propi, el qual [...] comprèn les comarques següents: els Ports de Morella, els dos Maestrats, el Montsià, el Baix Ebre, la Terra Alta, el Matarranya i una part important de la Ribera d'Ebre. (Beltran i Panisello, 2002, p. 18)

Per tal d'evitar de fer una descripció totalment focalitzada, Beltran i Panisello descriuen el model normatiu d'una manera global, però partint de les formes que consideren apropiades a aquest territori.

En una entrevista als autors, publicada a *La Veu de l'Ebre* el mateix divendres de la presentació, els llibres s'anunciaven així:

El que des d'aquest divendres estarà al carrer no és una proposta de tortosí ni d'estàndard occidental, com fins ara hem anomenat aquest tipus de propostes. Els autors el defineixen així: «és l'estàndard català, amb una atenció específica a les formes pròpies». (Arasa, 2002a)

Ara bé, cal destacar, perquè ells ho van remarcar insistentment, que sempre es refereixen a «formes reconegudes per la normativa». En la mateixa entrevista, els autors van posar molt d'èmfasi en aquest aspecte:

Un tema a tindre molt en compte és que sis anys de faena han servit perquè tot el treball s'identifiqui, «fins l'última coma, amb el que ja ha dit la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans», tot i que també admeten que no han revisat les galerades abans de presentar la publicació. (Arasa, 2002a)

Quant als destinataris d'aquest manual, els mateixos autors confessaven que pretenien assolir un objectiu un pèl ambiciós:

[...] voldríem que poguésser servir no tan sols per a aprendre a expressar-nos millor oralment i per escrit, sinó que alhora poguésser útil també com a llibre de consulta; que fos un llibre on el lector poguésser trobar una quantitat raonable de qüestions o de detalls sobre els quals sovint es presenten dubtes. Es tracta, doncs, d'un manual de grau mitjà i, per tant, adequat per a tots aquells que tenen ja una formació lingüística bàsica. (Beltran i Panisello, 2002, p. 20)

Una de les aportacions més singulars, des del punt de vista didàctic, és la presentació d'una vintena de frases mnemotècniques per a recordar fàcilment exemples o excepcions de regles gramaticals i, sobretot, ortogràfiques. És el cas del conegut *petaca* i *bodega* (Beltran i Panisello, 2002, p. 319, nota 5) i de molts d'altres, obra original de Josep Panisello.

CONTINGUTS

Entre les dues obres, *Cruïlla* i *Aïnes*, hi ha més de mil sis-cents pàgines. Inicialment, l'obra havia estat concebuda en un sol volum, però, finalment, es va presentar en dos volums, ja que, contràriament, hauria resultat un manual massa voluminós i de difícil maneig.

El llibre *Cruïlla* (Beltran i Panisello, 2002) s'inicia amb el «Pròleg» de Miquel Àngel Pradilla (p. 7-12), signat a Rossell el dia 17 de gener de 2002, seguit d'una «Introducció», signada pels autors (p. 13-22).

El cos del primer llibre, *Cruïlla*, el formen setze lliçons, i cada lliçó té cinc seccions:

1. Fonètica, ortologia i ortografia.
2. Morfosintaxi.
3. Tècniques de l'expressió i lèxic.
4. Conceptes d'història de la llengua, varietats i registres lingüístics i sociolingüística.

5. Lectura. Es presenten textos literaris d'autors de procedència geogràfica diversa, entre els quals hi ha, per exemple, fragments dels *Costums de Tortosa*; *Los colloquis de la insigne ciutat de Tortosa*, de Cristòfor Despuig, i *Terres de l'Ebre*, de Sebastià Juan Arbó.

Totes les lliçons es clouen amb una pàgina de deu exercicis i la seua solució es troba al llibre *Aïnes*.

Per tal de facilitar la consulta, *Cruïlla* inclou un índex general (p. 855-873), un índex temàtic (p. 877-890), un índex de quadres (que recull els trenta-tres quadres inclosos en l'obra, p. 891), un índex de mapes (n'hi ha set, p. 891) i un índex amb les lectures que complementen cada lliçó (n'hi ha setze, una lectura per cada lliçó, p. 892).

Es tracta, doncs, d'un manual de llengua completíssim, del qual destaquem el tractament més aprofundit dels trets específics del parlar tortosí i, també, dels aspectes més conflictius de la gramàtica.

NIVELLS DE CONSULTA

Els autors van idear diferents nivells de consulta plasmats en una acurada composició de les pàgines del llibre i del cos de lletra del text. Això és patent en els nombrosos quadres sinòptics del llibre, disposats de tal manera que ocupen sempre una o més pàgines senceres (segurament, per a facilitar la reproducció en forma de fotocòpia), i, també, en l'ús de mides de lletra diferents (una de més gran, quan es fan explicacions genèriques i es posen exemples, i una altra de més petita, que es pot trobar o bé a la mateixa pàgina o bé a les notes de peu de pàgina).

El text presenta un cos de lletra més petit: *a*) quan es descriuen excepcions, com en el cas de l'enumeració d'altres usos del guionet (p. 163-164) o en el de l'ortografia de les oclusives finals (p. 455-456); *b*) quan es presenten usos no recomanables o discutits, com ara les pronúncies no recomanables dictades per la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* (PEO) de l'IEC (p. 363-364 i 400), o *c*) quan es fan explanacions, com, per exemple, quan s'expliquen l'oració passiva (p. 54-55) o la distinció entre *per què* i *perquè* (p. 126-128).

Destaquen, en aquest sentit, dos tipus d'aclariments: *a*) per una banda, de casos no recollits per la normativa, com ara la vacil·lació dialectal entre *hi* i *ho* (p. 415), les velaritzacions del tipus *vinguigue* (p. 530) o les formes del present de subjuntiu *vinguésem*, *vinguéssiu* (p. 542), i *b*) per l'altra, els aspectes més controvertits de la gramàtica, com és el cas dels verbs *ser* i *estar* (p. 582-590), als quals es dediquen vuit pàgines, i de les preposicions *per* (p. 674-676) i *per a* (p. 677-680), a més de *per/ per a* (p. 682-687), que ocupen un total de tretze pàgines. Tots sabem que Joan Salvador Beltran hi va dedicar un estudi exhaustiu, que va culminar amb la publicació del llibre *Les preposicions per i per a. Recapitem i afegim-hi alguna cosa més* (Beltran, 2014a).

Les notes a peu de pàgina hi són molt abundants; en total, n'hi ha més de sis-centes. Hi trobem remarques de tota mena: *a*) precisions terminològiques, com ara la distinció entre sufix i desinència (p. 424, nota 18) o entre causa eficient, impulsiva i final (p. 50-51, nota 13); *b*) comentaris sobre la llengua antiga, per exemple, en els demostratius *açò, ací i eixe* (p. 325, nota 15), que s'empraven encara profusament a començaments del segle xx en els parlars de l'Ebre, o *c*) observacions sobre la llengua col·loquial i la llengua culta, per exemple, en la preposició composta *com a* (p. 122, nota 19) o el demostratiu *aqueix* (p. 325, nota 14).

El més habitual, però, és trobar-nos amb notes a peu de pàgina que fan comentaris crítics d'obres gramaticals o de formes usades especialment a les comarques de l'Ebre.

En els comentaris crítics d'obres gramaticals, es fa una menció especial de la PEO i del *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC (DIEC), però, també, sovint, de les gramàtiques de Fabra, de Ruaix i de Badia i Margarit.

Així, per exemple, hi ha una nota que comenta l'admissibilitat de la grafia amb accent obert (*è*) o tancat (*é*) en mots com *francès*, segons els gramàtics valencians, Ruaix i Badia (p. 94, nota 3); una altra sobre la distinció entre semiconsonants i semivocals, segons diversos autors (p. 322, nota 11), i una altra sobre la contradicció que representava que la forma del demostratiu *este* aparegués a la PEO i que al DIEC només hi constés la forma *est* (p. 326, nota 17).

Entre les abundants notes sobre certes formes usades a les comarques de l'Ebre destaquen: *a*) les descripcions detallades d'un fenomen concret, com ara els possessius *mons pares, mas ties, man germana* (p. 328, nota 22), o la pronunciació d'una iod en paraules com *roja* o *afegir* (p. 567, nota 11, i p. 571, nota 16); *b*) les notes que donen pautes i orientacions que no trobem en altres manuals, com ara l'ús escrit de l'article *lo/los* (p. 167, nota 6); *c*) les notes que argumenten l'admissibilitat o no d'una forma determinada, com fan en els gentilicis *cavero, calero, roquetero* (p. 486, nota 44), els diminutius *pilaret, caferet, sofaret* (p. 816, nota 4) i les conjuncions *doncs, pos* (p. 781-782, nota 18), i, finalment, *d*) les notes en què fan aportacions i propostes a títol personal, com és el cas de les formes verbals antigues *creïa, traïa*, etc. (p. 526, nota 8), on diuen que «res no hauria d'impedir que [...] les poguéssim usar [...] a nivell oral».

També són molt nombroses les llistes de paraules: *a*) a vegades completades a peu de pàgina, com, per exemple, «El gènere dels adjectius» (p. 225-230) o la «Formació del plural del nom» (p. 267-272); *b*) presentades també en el cos de la lliçó, com en el cas de les interferències ortogràfiques *a/e* i *o/u* o dels mots amb ela geminada (p. 771-773), o *c*) sovint en forma de quadres, disposats de tal manera que ocupen sempre una o més pàgines senceres, per facilitar, segurament, la reproducció en forma de fotocòpia, com és el cas del quadre dels «Diacrítics» (p. 97-98), del de les «Abreviacions més corrents» (p. 242-243) i del dels «Principals gentilicis

de les terres de l'Ebre i del nord del País Valencià» (p. 487). D'altres quadres sinòptics, com el de la «Classificació de les oracions subordinades» (p. 131) o el dels «Usos dels verbs *ser* i *estar*» (p. 590), fan palesa la voluntat de síntesi i claredat de les explicacions teòriques.

REPERCUSSIONS

Quina repercussió han tingut *Cruïlla* i *Aines*? Josep Panisello deia molt clar a què aspiraven en aquella entrevista publicada a *La Veu de l'Ebre* (Arasa, 2002a): «El nostre somni seria que fos assumit, d'entrada, pels docents i pels mitjans de comunicació». Esmenten, doncs, dos dels tres agents principals per a una normativització plena: l'Administració, l'ensenyament i, en aquell moment, la premsa, la ràdio i la televisió.

Pel que fa als mitjans de comunicació, el setmanari *La Veu de l'Ebre* (l'únic d'àmbit comarcal que llavors hi havia, resultat de la fusió l'any 2001 de *La Veu del Baix Ebre* i de *L'Ebre*) va assumir immediatament el model proposat per Beltran i Panisello, i ho continua fent ara com ara. Així es fa constar al final de l'entrevista publicada el mateix 14 de juny:

Referent als mitjans de comunicació, *La Veu de l'Ebre* esperava la presentació d'aquesta proposta per assumir-la i avançar en el seu ús, sota la correcció lingüística de la filòloga Núria Espelta, que a partir d'ara comptarà amb l'ajut de Montse Fabra. (Arasa, 2002a)

De fet, el setmanari *Ebre Informes*, sota la supervisió de Carme Maigí com a correctora, i després *L'Ebre*, ja l'havien assumit anys enrere.

Quant a l'ensenyament, cal dir que l'èxit no va ser rotund, ja que el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya no hi va donar el vistiplau i el seu suport no va anar més enllà de l'organització de cursos de formació del professorat.

En una altra entrevista, en aquest cas a *La Vanguardia* (Sorribes, 2002), els autors reconeixen que en aquell moment no hi havia unanimitat entre els mateixos filòlegs i que ells, de fet, ocupaven una posició fidel a l'IEC, lluny de les veus que demanaven més concessions dialectals i lluny, també, del model imperant basat estrictament en el català central:

—Da la impresión de que entre los mismos filólogos no hay unanimidad, algunos prefieren unas concesiones dialectales más generosas.

—J. P.: Sí, pero al final nos tenemos que parar donde manda el árbitro, el Institut d'Estudis Catalans (IEC). Hay quien iría más allá y haría más concesiones dialectales pero nosotros no nos las permitimos.

—J. B.: Además, el IEC da mucho juego. Su diccionario ofrece un abanico muy amplio, especificando qué variantes morfológicas quedan dentro del sistema. Sólo hace falta mirar qué posibilidades da y aprovecharlas.

—También hay filólogos que prefieren un estándar central en lugar de las variantes dialectales.

—J. B.: Supongo que debe de atribuirse a cierta comodidad. En un momento determinado se comprendía una postura así, porque el IEC no se había pronunciado todavía de manera clara, pero hoy en día hay normas muy concretas para las variantes dialectales y no quererlas seguir sólo se explica por no querer hacer el esfuerzo de adaptarse.

—J. P.: Hay diferentes formas de estándar y nuestra lengua admite este polimorfismo. Seguir un estándar central no tiene sentido porque el catalán no tiene la visión centralista de otras lenguas. (Sorribes, 2002)

Aquesta manca d'unanimitat, precisament, va ser un dels arguments arguïts perquè l'any 2012, en el Ple de l'Ajuntament de Tortosa celebrat el 6 de febrer, fos rebutjada —per dotze vots en contra (Convergència i Unió, CiU) i nou a favor (Partit Socialista de Catalunya, PSC; Iniciativa Entesa per Tortosa Entesa, IETE; Esquerra Republicana de Catalunya, ERC; Partit Popular, PP, i Plataforma per Catalunya, P×C)— una moció del grup municipal d'IETE, que instava a utilitzar el català occidental tortosí en els documents oficials.

Els estudis més recents, malauradament, confirmen que ens trobem en una situació semblant ara que fa vint anys. Sandra Sabaté en el treball titulat *La influència del sistema educatiu en la creació d'un estàndard occidental a les Terres de l'Ebre*, entreveu que «la situació continua sent la mateixa» (Sabaté Turon, 2020, p. 37) (és a dir, que els llibres de text que s'utilitzen a l'aula només inclouen formes lingüístiques normatives del català oriental) i que els únics materials didàctics que existeixen i que representen els trets del tortosí són els manuals *Cruïlla* i *Aïnes*. També constata que, «encara que en siguin pocs, hi ha professors i professores que només donarien per vàlides les formes típicament associades amb el model estàndard monolític del català central» (Sabaté Turon, 2020, p. 37) i conclou:

Encara hi ha problemes de prejudicis lingüístics i altres factors (com els materials didàctics) que impedeixen establir totalment a les aules un model d'estàndard occidental que els alumnes siguin capaços de vehicular sense dubtar sobre la seva genuïtat. (Sabaté Turon, 2020, p. 41-42)

EPÍLEG

Permeteu-me, per acabar, que recorde el fragment d'una conversa que vaig tindre amb l'estimat Joan Salvador Beltran, reproduïda en el llibre d'homenatge *Joan Beltran, passió pel català*:

L'última vegada que vam enraonar, pujant de Vinaròs en cotxe, vam estar parlant de canyuts, catxels, ratllats..., de teixons, fures, musteles..., i en un moment de silenci li vaig confessar: Joan, després de tants anys, a vegades tinc la sensació que ningú mos ha fotut cas. Trobes que ha valgut la pena fer tanta faena? I Joan, sense pensar-s'ho, només va dir: «Sí, ha valgut la pena. Ja ho voràs». (Aragonés Salvat *et al.*, 2012, p. 20)

ALBERT ARAGONÉS SALVAT
Filòleg i professor de llengua catalana i literatura

BIBLIOGRAFIA

Obres citades

- AJUNTAMENT DE TORTOSA (2012). «Proposta del grup municipal d'Iniciativa Entesa per Tortosa, instant a utilitzar el català occidental tortosí en els seus documents oficials». A: *Acta de sessió del Ple de l'Ajuntament (Tortosa, 6 de febrer de 2012)* [en línia]. Tortosa: Ajuntament de Tortosa, p. 33-37. <https://www.tortosa.cat/webaj/gestiointerna/organs_govern_simple/documents/a120206_3.pdf> [Consulta: 5 desembre 2021].
- ARAGONÉS SALVAT, Albert [*et al.*] (2012). *Joan Beltran, passió pel català*. Terres de l'Ebre: Petrópolis. També disponible en línia a: <<https://www.petropolis.cat/joan-beltran-passio-pel-catala/>> [Consulta: 5 desembre 2021].
- BELTRAN, Joan (1982a). *Anotacions sobre l'estàndard occidental*. 35 p. [Exemplar ciclostilat, novembre]
- (1982b). *Apunts de fonètica catalana, referits especialment als parlars occidentals*. 80 p. [Exemplar ciclostilat; 2a ed. revisada i corregida, 1996]
- (1982c). *El subdialecte tortosí: una parla de transició*. 57 p. [Exemplar ciclostilat; 2a ed. revisada i corregida, 1996]
- (1986). *L'estàndard occidental: Una proposta sobre l'estàndard català a les terres del darrer tram de l'Ebre*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. CIRIT. [2a ed., 1988]
- (2014a). *Les preposicions per i per a: Recapitulem i afegim-hi alguna cosa més*. Lleida: Pagès.
- (2014b). «Annex a l'estudi *Les preposicions per i per a: Recapitulem i afegim-hi alguna cosa més*» [en línia]. Tortosa: CEL. <<https://usuaris.tinet.org/locel/hemeroteca/beltran/Annex-Les-preposicions-per-i-per-a.html>> [Consulta: 5 desembre 2021].
- BELTRAN, Joan; PANISELLO, Josep (2002). *Cruïlla: Curs de llengua catalana*. Benicarló: Alambor.
- PANISELLO, Josep; BELTRAN, Joan (2002). *Aïnes: Exercicis de llengua catalana i claus de correcció*. Benicarló: Alambor.
- SABATÉ TURON, Sandra (2020). *La influència del sistema educatiu en la creació d'un estàndard occidental a les Terres de l'Ebre* [en línia]. Treball de fi de grau. Tutor: Joan Costa. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Facultat de Traducció i Ciències del Llenguatge. <<https://repositori.upf.edu/handle/10230/47737>> [Consulta: 5 desembre 2021].

Entrevistes

- ARASA, Josep Maria (2002a). «*Cruïlla* o *Aïnes* volen ser el punt de trobada per evitar conflictes lingüístics als Països Catalans». *La Veu de l'Ebre* [Tortosa], núm. 28 (14 juny), p. 2.
- DURAN, Conrad (2002). «Tenim moltes paraules a les nostres comarques que val la pena de fer el possible per defensar». *Cruïlla i Aïnes*, els seus autors Joan Beltran i Josep Panisello». *L'Estel* [Tortosa] (primera quinzena juliol), p. 2.
- RIBÉ, Mercè (2002). «Joan Beltran i Josep Panisello. Autors de la gramàtica del català occidental: "La nostra obra només és un punt de partida i ara passem la torxa als joves filòlegs"». *El Punt* [edició del Tarragonès i del Baix Penedès] (6 agost), p. 12-13.
- SORRIBES, Víctor (2002). «Pulso ciudadano: Josep Panisello y Joan Beltran. Autores del primer manual de catalán tortosino». *La Vanguardia. Vivir en Tarragona* [Barcelona] (8 setembre), p. 2.

Cròniques i notícies

- ARASA, Josep Maria (2002b). «El model lingüístic ebrenc es presenta sense reaccions notables». *La Veu de l'Ebre* [Tortosa], núm. 29 (21 juny), p. 39.
- «*Cruïlla i Aïnes* o la Bíblia de l'Ebre» (2008). *El Punt* [en línia] (29 març). <https://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=2796361> [Consulta: 5 desembre 2021].
- «Els models formals de la llengua i els seus processos de formació. *Cruïlla i Aïnes*: una aportació important de les Terres de l'Ebre a la descripció de la llengua normativa» (2002). *El Punt* [edició del Tarragonès] (14 juliol).
- «Panisello i Beltran presenten els llibres de llengua *Cruïlla i Aïnes*» (2002). *El Punt* [edició del Tarragonès i del Baix Penedès] (14 juny).
- «Presentació dels llibres *Cruïlla i Aïnes*, de Josep Panisello i Joan Beltran» (2002). *Informatiu Jesusenc* [Jesús], núm. 159 (juny), p. 5.